

Met biddend hart

Met biddend hart

*Geschiedenis van de franciscanessen
van Mariadal*

MARIE-ANTOINETTE WILLEMSSEN

Hilversum
Verloren
2020

In opdracht van de zusters franciscanessen van Mariadal, Roosendaal.

Afbeeldingen op het omslag: *voorzijde*, internen van het Rosainternaat Breda [APRvR, inv. nr. 8003]; *achterzijde*, bewaarschool Rosaschool Breda [APRvR, inv. nr. 8069].

ISBN 978 90 8704 863 1

© 2020 Marie-Antoinette Willemsen
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum
Omslagontwerp: Rombus/Tanja Stropsma, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Voorwoord	9
Inleiding	11
I De bron waaruit wij leven	15
1 Een onuitputtelijke bron	15
2 Franciscus en de Franciscaanse spiritualiteit	17
<i>Het leven van Franciscus</i>	17
<i>De ontwikkeling van zijn levensvisie</i>	20
<i>De navolging van Franciscus' ideaal</i>	23
3 Na een scheuring in de katholieke kerk kon het kloosterideaal herleven	26
<i>De reformatie en de contrareformatie</i>	26
<i>De godsdiensttwisten tussen katholieken en protestanten geluwd</i>	28
4 De grauwezusters van Gent	29
5 Johanna van Jezus en de Limburgse Reform	31
<i>Kort levensverhaal van Johanna Baptista Neerinckx</i>	31
<i>Wat motiveert religieuzen te kiezen voor contemplatie?</i>	34
6 Politieke turbulentie in Frankrijk aan het eind van de 18 ^{de} eeuw	37
7 De 'vlucht' van kloosterlingen naar het Noorden	40
<i>Religieuzen op weg naar Bataafs Brabant</i>	40
<i>De greep van Napoleon op kerkelijke organisaties</i>	41
<i>De penitenten recollectinen trekken verder</i>	43
<i>Opbouw van het meisjespensionaat</i>	44
II Zij die wandelt in eenvoud en oprechtheid, heeft niets te vrezen	47
1 Het leven van de jonge Maria Raaijmakers	47
2 De overstap naar een nieuw huis in Etten	55
3 Mère Marie Joseph sticht nieuwe congregatie in Roosendaal	61
4 Eerste uitbreiding naar andere steden	70

5	De lange weg naar pauselijke erkenning	76
6	De blik op de wereld maar ook terug naar Brabant	81
7	Hoe de eenheid te bewaren in alle nieuwe vestigingen	90
8	Moeder voor altijd	94
9	De materiële en immateriële erfenis van Mère Marie Joseph	100
10	Weldoeners en andere financiers van de 'liefdewerken'	102

III Woorden wekken, voorbeelden trekken 107

1	Vanuit welke motieven kozen jonge vrouwen voor het actieve religieuze leven	107
2	Het proces van 'verkloosterlijking'	113
3	Opleiding en vorming	116
4	Zij die de congregatie verlieten of werden weggezonden	125
5	Onderwijs en zorg in historisch perspectief	127
	<i>Zorg voor ouderen</i>	133
6	Van liefdewerk naar ambtenaar in overheidsdienst	139
7	Ook in kleinere plaatsen gaan zusters werken	150
8	Vlijtige werkzaamheid in den dienst des Heeren	156
9	Inspelen op de noden van de tijd	163
10	Meisjescongregaties	165

IV Omwentelingen in het kloosterbestaan 168

1	Jaren van toenemende verzuiling	168
2	Het eeuwfeest in 1932	173
3	De kloosterlijke hiërarchie en de diverse verantwoordelijkheden	178
	<i>Algemeen overste, huisoversten en zusters van de gemeenschap</i>	178
	<i>Het kiezen van de algemeen overste</i>	183
	<i>De visitatiereizen</i>	185
	<i>Organisatie van het bestuur</i>	189
4	Trouw in voor- en tegenspoed	201
	<i>De Eerste Wereldoorlog als opmaat voor de Tweede</i>	201
	<i>Waarvoor gevreesd werd gebeurde toch</i>	203
5	Wij stonden altijd klaar om aan te pakken	219
	<i>Watersnood in 1953</i>	223
	<i>Maria- en Mère Josephjaar</i>	225
6	Kerend tij	227
7	Het kloosterleven volgt vernieuwingen op gepaste afstand	232

V Op weg naar hetgeen wij hopen	239
1 Zoeken naar nieuwe perspectieven	239
<i>Nieuwe noden van de tijd</i>	243
2 Accentverschuivingen in het communiteitsleven	250
<i>Het raderwerk</i>	256
3 De congregatie trekt zich gaandeweg terug uit het onderwijs	260
4 Nieuwe bestemmingen voor kloosters en scholen	266
5 Wel grijzer maar niet minder gemotiveerd	271
<i>SNVR, Franciscaanse samenwerking en Franciscaanse beweging</i>	275
6 Van divergentie terug naar concentratie	279
7 Het actief contemplatieve leven in een andere gedaante	283
8 Nieuwbouw	288
9 Afscheidsrituelen	293
<i>Gedenken en (her)begraven</i>	295
10 Verleden – heden – toekomst	300
 VI De inzet in de overzeese gebieden	 305
1 Niet naar de Oost, maar naar de West	305
2 Pogingen vaste voet te krijgen in Engeland	311
3 Nieuwe uitdaging in Suriname	315
4 Ontwikkelingen op Curaçao en de komst van andere congregaties	323
5 De gevolgen van de Wereldoorlogen voor de koloniën	327
6 Het uitdagende maar niet eenvoudige werk in Chili	336
7 De laatste generatie missiezusters	341
<i>Het missiewerk in de context van politieke spanningen</i>	348
8 Overdracht aan de eigenlandse zusters	356
9 Laatste ontwikkelingen in de overzeesegebieden	359
 Epiloog	 366
 Noten	 370
Bronnen en literatuur	437
Persoonsregister	446

Voorwoord

Met het verschijnen van dit boek is een lang gekoesterde wens in vervulling gegaan, namelijk vast te willen leggen hoe wij hebben getracht door ons leven en werken trouw te blijven aan de oorspronkelijke bezieling: als franciscanessen penitenten re-collectinen getuigenis af te leggen van Gods verbond met ieder van ons en met de velen, groten en kleinen, die aan de zorgen van onze zusters werden toevertrouwd.

Onze Stichteres, Mère Marie Joseph Raaijmakers (1781-1867) legde de grondslagen voor onze Congregatie vanuit Dongen en Etten. Zij was er niet op uit om iets heel nieuws op te zetten. Zij putte uit de bron van de lange traditie van de penitenten re-collectinen die via een heel dunne draad vanuit Leuven tot ons kwam aan het begin van de negentiende eeuw. Mère Marie Joseph begreep al gauw dat het in het leven niet ging om uiterlijkheden maar om de geest van waaruit haar volgelingen hun leven vorm kunnen geven. Hierin schuilde voor haar de vernieuwing. Haar gevleugelde woorden ‘wij moeten een biddend hart hebben’ leeft nog altijd welbewust in de harten van de zusters.

Mère Marie Joseph verwees steeds naar de geest van de eerste Christenen en zei daarover: ‘Zij hadden den H. Geest ontvangen, en daardoor waren hunne harten zoodanig ineen gesmolten en vereenigd, dat zij allen maar één hart schenen te hebben.’

Zij dichtte haar volgelingen eigenschappen toe die zij herkende bij de eerste christenen en die zij ontleende aan de spiritualiteit van Moeder Johanna van Jezus van de Reform van Limburg (1576-1648):

het beoefenen van de onderlinge liefde;
het leven in ware evangelische eenvoudigheid;
een vlijtige werkzaamheid;
een ware onthechting;
dit alles gedragen door het fundament van het persoonlijke en gezamenlijke gebed.

Bijna 190 jaar later mogen we dankbaar omzien naar hetgeen onze voorgangsters hebben gepoogd te beleven en tot stand hebben mogen brengen in een leven waarin gebed en inzet, voornamelijk in opvoeding en onderwijs, een twee-eenheid vormden. Of om dit in een treffende metafoor uit te drukken: als twee vleugels van één

vogel waarbij contemplatie en actie in evenwicht zijn met elkaar en het een niet zonder het ander kan functioneren. Hierin schuilt het diepe mysterie van onze roeping als penitente recollectine. Daaraan heeft onze Stichteres zich vastgeklampt, ook toen haar het vuur aan de schenen werd gelegd. Dapper heeft zij zich verzet tegenover machten die meenden dat zij een andere spiritualiteit moest aanhangen. Zij is staande gebleven en heeft trouw haar ‘verborgen schat’, de inspiratie van Moeder Johanna van Jezus, bewaard, uitgedragen en overgedragen aan de vele medezusters die in haar spoor zijn verder gegaan.

Het is onze wens dat lezers van dit boek nieuwsgierig zijn naar en geïnspireerd worden door de erfenis die Mère Marie Joseph heeft nagelaten.

Tenslotte wil ik alle direct betrokkenen bij de totstandkoming van dit boek bedanken. Allereerst bedank ik de auteur Marie-Antoinette Willemsen, het bestuur van de Congregatie en de leescommissie bestaande uit: dhr. Chris Dols, voorzitter, mw. Judith de Raat, mw. Bep Engel, zr. Albertina Egbers, zr. Clarita Wetzelaer z.g., zr. Francinette Uijtdehaag en zr. Margriet van der Vliet. Verder wil ik alle medezusters bedanken die spontaan meewerkten aan een gesprek. En tenslotte een woord van dank aan Stichting Echo voor de goede adviezen en professionele begeleiding en het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven te Sint Agatha.

Roosendaal, september 2020

Zuster Margriet van der Vliet
Algemeen Overste
Zusters Franciscanessen van Mariadal

Inleiding

Sterke vrouwen waren het, de zusters van Mariadal. Niet dat ze allemaal oud werden. In de negentiende eeuw stierven sommigen jong door een zwakke gezondheid, anderen door dodelijke infectieziektes als tuberculose, tyfus en dysenterie. In de tropen eisten lepra en gele koorts hun tol en in de twintigste eeuw kwam er voor menig een de gevreesde kanker bij. Sterk waren de zusters vooral in het naleven van hun ideaal: te leven in eenvoud en liefde voor God en de medemens. Hun stichtend voorbeeld was Mère Marie Joseph Raaijmakers, de vrouw die de congregatie in 1832 was begonnen. Vastberaden en met een duidelijk doel voor ogen koos ze haar levenspad. Generaties vrouwen zouden haar hierop volgen. Bijna twee eeuwen lang richtten ze zich op het onderwijs, in mindere mate op de zorg, in alle gevallen geruggesteund door talloze huishoudelijke krachten die in de keuken en de wasserij de scepter zwaaiden. Wat begon als een klein zaadje in de Roosendaalse bodem, groeide uit tot een roze-laar, het geliefde symbool van Mère Joseph. Ze sprak graag in beeldtaal. De takken van de rozenboom symboliseerden de huizen die ze stichtte, de doornen waren de tegenslagen die overwonnen moesten worden. Onder haar bezielende leiding kwam de rozenboom tot bloei. De congregatie vestigde zich niet alleen op tal van plaatsen in Nederland, enkele leden vertrokken in 1842 ook als eerste vrouwelijke religieuzen naar een missiegebied. Het beeld van een klein begin, van aanpakken met beperkte middelen, werd zelfs door de laatste generatie zusters nog herkend. De huidige algemeen overste, zuster Margriet van der Vliet, memoreerde over de vestiging op vroegere locaties: 'Er werd vaak begonnen met maar één of twee zusters. Ze pakten een tafel en een stoel, een schrift en een potlood, en er was een school. Hadden ze eenmaal ergens vaste voet aan de grond, dan begonnen ze uit te breiden.'

Met biddend hart volgt de geschiedenis van deze onderwijscongregatie. Het accent wordt gelegd op de wisselwerking tussen het meer contemplatieve en het actieve aspect van hun bestaan. Niet gezien als twee losse entiteiten of een *vita mixta*, maar de beleefde spiritualiteit als grondhouding van waaruit het werk werd aangepakt. Alle leden van de congregatie, zowel in de negentiende als in de twintigste eeuw, ontwikkelden ieder op eigen wijze deze spirituele grondhouding. Hoewel de franciscanessen van Mariadal behoorden tot een actieve gemeenschap van vrouwen die zich inzetten voor de samenleving, zagen zij het dagelijks gebedsleven als de basis van waaruit zij hun apostolaatswerk verrichtten. Het was een erfenis uit de traditie

waar zij uit voortkwamen. Na Franciscus van Assisi was moeder Johanna van Jezus, een zeventiende-eeuwse franciscanes uit Gent, hun inspiratiebron net als voor veel andere congregaties in de zuidelijke Nederlanden. Moeder Johanna had zich afgescheiden van de in de verzorging werkende Gentse grauwezusters om meer tijd en aandacht te geven aan gebed en meditatie. Ze stichtte haar eerste gemeenschap in de plaats Limburg in Vlaams-Brabant. Alle franciscanessen die in haar voetspoor volgden noemden zich de volgelingen van de *Reform* van Limburg. De nadruk die moeder Johanna legde op een leven van boete en gebed was aanleiding om aan hun naam de woorden penitenten recollectinen toe te voegen.

Het biddend bestaan dat de franciscanessen leidden werd afgewisseld met de werkzaamheden die ze verrichtten. Hoewel de religieuzen grotendeels leefden binnen de beslotenheid van de kloostermuren, gingen de maatschappelijke en politieke ontwikkelingen niet aan de kloosterpoort voorbij. Ze beïnvloedden de aard en omvang van het gebedsleven en meer nog die van het apostolaat. De daaruit voortvloeiende veranderingen komen in grote lijnen aan bod. In de negentiende eeuw hadden die een trager verloop dan in de twintigste, en met name in de jaren 1960-1970 brak er voor veel religieuzen een andere tijd aan.

De hoofdstukken zijn chronologisch opgebouwd in tijdvakken van ongeveer vijftig jaar. Binnen ieder hoofdstuk komen paragrafen voor, die een meer thematische inslag hebben en het tijdvak daardoor soms overschrijden. De bronnen waaruit ik onder andere putte bestaan uit de *Annalen* die de zusters van ieder huis hebben bijgehouden. Daarnaast maakte ik gebruik van de verslagen van kapittels – vergaderingen van het congregatiebestuur waarbij de beleidslijnen voor de komende jaren werden uitgezet – alsmede de daarop volgende besluitenlijsten. Uitgebreide briefwisselingen en necrologieën vormden een rijke bron van informatie, zeker die uit de negentiende eeuw. Naast literatuur waren het vooral de gesprekken met zusters van de laatste generatie die een verhelderende kijk op hun leefwijze gaven. Zij vormden een inspirerende aanvulling op de archiefbeschrijvingen en versterkten de inleving.

De archieven van de franciscanessen bevatten enkele problematische aspecten. Vanaf de oprichting in 1832 kregen de zusters een kloosternaam die, na hun overlijden, werd doorgegeven aan een nieuwe novice. Omdat de meisjes- en achternamen niet in de archiefstukken werden opgenomen was vaak niet meer te achterhalen om welke persoon het ging. Dat verklaart waarom van negentiende- en vroeg twintigste-eeuwse zusters de wereldse identiteit in sommige gevallen niet benoemd kan worden. Ook problematisch was het feit dat de *Annalen* vaak pas veel later werden geschreven op basis van herinneringen en losse aantekeningen. Dat leverde verwarringende informatie op over jaartallen, maar ook over de personen die bij een bepaalde gebeurtenis waren betrokken. Bij vergelijking van de stukken kwamen zaken niet altijd overeen. Daar bovenop zijn in latere jaren de *Annalen* gecorrigeerd en in beperkte mate gecensureerd. Van sommige jaren ontbreken de beschrijvingen van een gemeenschap en van andere gemeenschappen waren de *Annalen* zeer summier bijge-

houden. Dat maakte het soms lastig accuraat te zijn op het detail, maar op de grote lijn van de geschiedenis had het weinig invloed.

Voor het verlenen van de opdracht tot het schrijven van deze studie wil ik het bestuur van de congregatie dankzeggen. Ook de zusters die enkele uren met mij in gesprekken gingen over verschillende aspecten van hun leven wil ik bedanken. Hun verhalen en inzichten verlevendigden het historisch verhaal en gaven het kleur. Verder wil ik mijn dank uitspreken aan verschillende personen die me tijdens het schrijven hebben bijgestaan. In de eerste plaats is dat Robert Vacher, die altijd belangstellend was en in verschillende stadia heeft meegedacht. Met mijn tekstuele vragen kon ik altijd bij hem terecht. Mijn dank en vriendschap gaat ook uit naar de historicus en theoloog Brian Heffernan, die met zijn rijke kennis gevat in humor mij in netelige kwesties adviseerde. De leden van de leescommissie wil ik danken voor hun kritische bijdragen en redactioneel commentaar. En tot slot wil ik Els Etienne bedanken voor de vele persoonlijke gesprekjes die we in de keuken van de refter voerden. De receptiонisten Jessie de Keijzer en Helmy van Wezel waren altijd goed voor een warm onthaal als ik 's morgens in Mariastede aankwam.

Afsluitend vond ik een aardig citaat in een brief uit 1896. Hierin spoorde zuster Alphonse van Lier haar medezuster Florentine aan om nu eindelijk eens de herinneringen aan Mère Joseph op papier te zetten. Ze schreef: 'Zie nu maar beste Soeur Marie Florentine, hoe u maar spoedig een boekdeeltje bij elkander krijgt, want als het nu weer blijft hangen, zoo als het al zovele jaren gehangen heeft, dan zal er nooit iets van komen. Achtereen zijn alle zusters die haar gekend hebben ook overleden, en dan zit alles in den doofpot en dat zou te betreuren zijn.' Die opdracht was een blijk van historisch bewustzijn. Hopelijk kan met deze publicatie voorkomen worden dat veel herinneringen aan wat de zusters betekend hebben voor de Nederlandse en West-Indische samenleving en later in Chili verloren gaan.

Glas-in-lood raam in de hal van St. Elisabeth [Collectie auteur]